

Σπυρίδων Σφέτας

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ
ΡΑΪΧ (ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1939-ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1941)

Κατά τη διάρκεια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1919-1933) η Γερμανία επιδίωκε την ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων με τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και της Βαλκανικής, χωρίς όμως να επιχειρεί να εκμεταλλευθεί πολιτικά τα προβλήματα που προέκυψαν από τις Συνθήκες Ειρήνης του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου¹. Μετά την άνοδο του Hitler στην εξουσία αυξήθηκε το πολιτικό ενδιαφέρον της Γερμανίας για την Κεντρική Ευρώπη, ενώ για το βαλκανικό χώρο προτεραιότητα είχε η οικονομική της διείσδυση. Τόσο η Ελλάδα όσο και η Γιουγκοσλαβία, ως χώρες απειλούμενες από την Ιταλία, διέβλεπαν στη Γερμανία τη δύναμη εκείνη που θα μπορούσε να αναχαιτίσει την επεκτατική πολιτική της Ιταλίας στο βαλκανικό και μεσογειακό χώρο και να εγγυηθεί την ανεξαρτησία των βαλκανικών χωρών². Η ουδετερότητα στην εξωτερική πολιτική και η ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων με τη Γερμανία ήταν βασικοί στόχοι της δικτατορικής κυβέρνησης του Μεταξά, ο οποίος πίστευε ότι έτσι θα εξισορροπούσε την πολιτική επιρροή που η Αγγλία από τα τέλη του 1935, με την επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου του Β΄, άρχισε να ασκεί στην Ελλάδα. Μέχρι το 1939 οι ελληνικές εξαγωγές στη Γερμανία έφθαναν το 35,3% των συνολικών εξαγωγών και οι εισαγωγές το 26,2%. Η Γερμανία εισήγαγε μεγάλες ποσότητες καπνού, προϊόν που υπερέχει όλων των άλλων σε παραγωγή και εισαγωγικό εισόδημα. Η οικονομική διείσδυση της Γερμανίας στην Ελλάδα, στο βαθμό που δεν είχε άμεσες πολιτικές επιπτώσεις, δεν προκαλούσε την αντίδραση της Αγγλίας, η οποία στην εποχή του Chamberlain ασκούσε τη γνωστή appeasement policy προς τη Ναζιστική Γερ-

1. Για τη βαλκανική πολιτική της Γερμανίας κατά τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης βλ. H. Höpfner, *Südosteuropapolitik in der Weimarer Republik*, Φραγκφούρτη-Βέρνη 1983.

2. Στη Γιουγκοσλαβία ο πρωθυπουργός M. Stojadinović ακολουθούσε μια σαφή φιλογερμανική πολιτική από τα μέσα της δεκαετίας του '30. Η πτώση του στις αρχές του 1939 δεν ήταν αποτέλεσμα της εξωτερικής του πολιτικής (και η κυβέρνηση των Cvetkonić-Maček εφάρμοσε την ίδια πολιτική), αλλά κυρίως του φόβου του πρίγκηπα Παύλου για παραγκωνισμό της θέσης του βασιλιά από τον πρωθυπουργό, όπως συνέβη στην Ιταλία. Το άλυτο Κροατικό ζήτημα φαίνεται πως αποτέλεσε μονάχα μια πρόφαση για την πτώση του, δεδομένου ότι το θέμα αυτό δεν είχε ακόμη απασχολήσει σοβαρά την κυβέρνηση.

μανία. Από την πλευρά της η Γερμανία δεν ανησυχούσε για την πολιτική επιρροή της Αγγλίας στην Ελλάδα, στο βαθμό που δεν είχε υπογραφεί ακόμη καμιά αγγλο-ελληνική στρατιωτική συμφωνία³. Αντικειμενικός σκοπός της εξωτερικής πολιτικής του Μεταξά ήταν η αποφυγή της εμπλοκής της Ελλάδας σ' ένα νέο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι φόβοι της Γερμανίας για μια στενότερη πολιτική εξάρτηση της Ελλάδας από την Αγγλία, που θα μπορούσε να απειλήσει τα οικονομικά της συμφέροντα στην Ελλάδα, άρχισαν να εκδηλώνονται όταν, ως αποτέλεσμα της προσάρτησης της Αλβανίας από την Ιταλία τον Απρίλιο του 1939, η Αγγλία προέβη στις 13 Απριλίου 1939 στη Δήλωση Εγγύησης της Ανεξαρτησίας της Ελλάδας και Ρουμανίας και στις 12 Μαΐου 1939 υπέγραψε με την Τουρκία Δήλωση Αμοιβαίας Βοήθειας αμυντικού χαρακτήρα σε περίπτωση πολέμου στη Μεσόγειο⁴. Το Βερολίνο ανησυχούσε μήπως η Ελλάδα και αργότερα άλλα βαλκανικά κράτη ενταχθούν στο «αγγλο-τουρκικό» αμυντικό σύστημα, το οποίο έτσι θα μεταβαλλόταν σε μια βαλκανική συμμαχία στρεφόμενη κατά της Γερμανίας. Ο Έλληνας υφυπουργός Εξωτερικών Μαυρουδής, ο Έλληνας πρεσβευτής στο Βερολίνο Ρίζος Ραγκαβής και ο πρωθυπουργός Μεταξάς προσπάθησαν να διασκεδάσουν τους γερμανικούς φόβους, τονίζοντας ότι η αγγλο-τουρκική Δήλωση Αμοιβαίας Βοήθειας είχε εφαρμογή αποκλειστικά στην Ανατολική Μεσόγειο, η υπογραφή της οφειλόταν στην απειλή της Τουρκίας από την Ιταλία και ότι η Ελλάδα σε καμιά περίπτωση δεν είχε την πρόθεση να εγκαταλείψει την πολιτική της ουδετερότητας⁵. Αν και το Βερολίνο φάνηκε ικανοποιημένο από τις διευκρινίσεις της ελληνικής πλευράς, άρχισε ωστόσο μετά την υπογραφή της Γερμανο-Ιταλικής Συμφωνίας Συμμαχίας της 22ης Μαΐου 1939 να παρακολουθεί εντονότερα τις επιλογές της κυβέρνησης Μεταξά στην εξωτερική της πολιτική και την ανάμιξη του αγγλικού παράγοντα. Παρόλο που το γερμανικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα εξακο-

3. Νεότερες μελέτες για το δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου είναι το συλλογικό έργο *Aspects of Greece 1936-40. The Metaxas dictatorship*, edited by Robin Highman and Thanos Vememis, Αθήνα 1993 και η μονογραφία του Σπ. Λιναρδάτου, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις (1936-1940)*, Αθήνα 1993.

4. Βλ. Z. Önder, *Die türkische Außenpolitik im Zweiten Weltkrieg*, Μόναχο 1977, σ. 19-20. Στις 23 Ιουνίου 1939 υπογράφηκε παρόμοια γαλλο-τουρκική δήλωση, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η παραχώρηση του Σαντζακίου της Αλεξανδρέττας στην Τουρκία. Στις 19 Οκτωβρίου 1939 υπογράφηκε τριμερές αγγλο-γαλλο-τουρκικό σύμφωνο αμοιβαίας βοήθειας.

5. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Büro des Staatssekretärs (στο εξής PA AA, B/StS), R 29611, Akten betreffend Griechenland, Bd. 1, April 1939-31. März 1941,- Τηλεγράφημα, Αρ. 44, 15.5.1939, Erbach (Γερμανός πρεσβευτής στην Αθήνα) προς Υπουργείο Εξωτερικών.- Σημείωμα του Woergmann, διευθυντή των πολιτικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, για τη συνομιλία του με τον Έλληνα πρεσβευτή, Βερολίνο 25.5.1939- Τηλεγράφημα, Αρ. 54, Αθήνα 16.6.1939, Erbach προς Υπουργείο Εξωτερικών.

λουθούσε να παραμένει κυρίως οικονομικό και η Γερμανία χαρακτήριζε την Ελλάδα ως ιταλική σφαίρα επιρροής, αναμφισβήτητα δεν επιθυμούσε ο αγγλο-ιταλικός ανταγωνισμός στην Ανατολική Μεσόγειο να αποβεί προς όφελος της Αγγλίας, η οποία μακροπρόθεσμα θα μπορούσε να απειλήσει και τα γερμανικά οικονομικά συμφέροντα στην Ελλάδα. Η Γερμανική Προεδρεία στην Αθήνα έβλεπε με ανησυχία το ενδεχόμενο μιας ελληνο-τουρκικής στρατιωτικής προσέγγισης και είχε την εσφαλμένη πληροφορία για την υπογραφή μιας ελληνο-τουρκικής στρατιωτικής σύμβασης που προέβλεπε σε περίπτωση ιταλικής επίθεσης κατά της Ελλάδας την υπεράσπιση της Θράκης από τα τουρκικά στρατεύματα, ώστε η Ελλάδα να συγκεντρώσει τον κύριο όγκο των στρατευμάτων της στα αλβανικά σύνορα κατά της Ιταλίας⁶. Παρακολουθούσε την αντίδραση της Ελλάδας στις δελεαστικές προτάσεις της Ιταλίας του Σεπτεμβρίου του 1939 για ανανέωση του ελληνο-ιταλικού συμφώνου φιλίας του 1928 και δεν έκρυψε τη δυσαρέσκειά της, όταν η κυβέρνηση Μεταξά, μετά από αγγλική πίεση, αρνήθηκε τελικά να προβεί στην ανανέωση⁷. Με την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου το Βερολίνο εξέφρασε την έντονη δυσαρέσκειά του για τον ενδοτισμό της ελληνικής κυβέρνησης στις προσπάθειες της Αγγλίας να εντάξει την Ελλάδα στο βρετανικό οικονομικό πόλεμο κατά της Γερμανίας. Στις 17 Νοεμβρίου 1939 ο γερμανικός τύπος δημοσίευσε ειδική ανταπόκριση από την Αθήνα με τον τίτλο «επαισχυντή αγγλική προσπάθεια εκβιασμού»⁸, στην οποία καταγγελλόταν η αγγλο-ελληνική εμπορική συμφωνία της 9ης Οκτωβρίου 1939, η οποία περιόριζε σημαντικά τις ελληνικές εξαγωγές προς τη Γερμανία. Ως το τελευταίο και το σημαντικότερο βήμα απομάκρυνσης από την πολιτική της ουδετερότητας της κυβέρνησης Μεταξά η Γερμανία θεώρησε την υπογραφή της ναυτιλιακής σύμβασης της 22ης Ιανουαρίου 1940 μεταξύ του βρετανικού Υπουργείου της Ναυτιλίας και των Ελλήνων εφοπλιστών για τη ναύλωση από τη βρετανική κυβέρνηση ελληνικών εμπορικών πλοίων⁹. Την ανάγκη της μη υπογραφής

6. ΡΑ ΑΑ, Β/StS, Τηλεγράφημα, Αρ. 88, Grävenit προς Ανώτατη Διοίκηση του Στρατού, Αθήνα 25.8.1939. Με την Τουρκία η Ελλάδα δεν είχε υπογράψει το 1939 στρατιωτική σύμβαση. Από τις διμερείς ελληνοτουρκικές συνθήκες της 30ής Οκτωβρίου 1930, της 14ης Σεπτεμβρίου 1933 και της 27ης Απριλίου 1938 προέκυπτε ότι σε περίπτωση ιταλικής επίθεσης, η Τουρκία είχε υποχρέωση να τηρήσει ουδέτερη στάση, να καταβάλει προσπάθειες για διευθέτηση της κατάστασης και σε περίπτωση αποτυχίας των προσπαθειών αυτών να εξετάσει την κατάσταση με πνεύμα ευνοϊκό προς την Ελλάδα, ώστε να επιτευχθεί λύση σύμφωνη προς τα ελληνο-τουρκικά συμφέροντα. Σε περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης, η Τουρκία είχε την υποχρέωση να συνδράμει στρατιωτικά την Ελλάδα. Σε περίπτωση κοινής βουλγαρο-ιταλικής επίθεσης, η Τουρκία είχε την υποχρέωση να βοηθήσει την Ελλάδα στον αγώνα κατά της Βουλγαρίας. Βλ. Αλ. Παπάγου, *Ο Πόλεμος της Ελλάδος 1940-1941*, (επανεκδόση του Ιδρύματος Γουλανδρή-Χορν), Αθήνα 1995, σ. 63.

7. Για το ζήτημα αυτό βλ. Ι. Κολιόπουλου, *Η Δικτατορία του Μεταξά και ο πόλεμος του 40*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 168-176.

8. ΡΑ ΑΑ, Β/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, βλ. τη διαμαρτυρία του Ραγκαβή προς τον Woermann, Βερολίνο 25.11.1939.

9. Βλ. Κολιόπουλου, *ό.π.*, σ. 189-190.

της σχετικής συμφωνίας τόνισε ήδη στα τέλη Οκτωβρίου 1939 ο υφυπουργός Εξωτερικών Ernst Weizäcker προς την ελληνική κυβέρνηση υπογραμμίζοντας ότι τα υποτιθέμενα οικονομικά οφέλη της Ελλάδας δε θα αντισταθμίζονταν από την απώλεια της Γερμανίας ως του κυριότερου οικονομικού της εταίρου στο εξαγωγικό εμπόριο¹⁰. Κατά τη συνάντησή του με τον Γερμανό πρεσβευτή στην Αθήνα Erbach την 1η Νοεμβρίου 1939 ο Μεταξάς ανέφερε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν μπορεί νομικά να παρέμβει, διότι η συμφωνία θα υπογραφεί από Έλληνες εφοπλιστές που διαμένουν στην Αγγλία¹¹. Ο Έλληνας πρεσβευτής στο Βερολίνο Ρίζος Ραγκαβής περιέγραψε την αδυναμία της Ελλάδας για παρέμβαση λόγω της εξάρτησής της από τον αγγλικό γαιάνθρακα και το ναυτιλιακό εμπόριο. Προσπάθησε να υποβαθμίσει τη συμφωνία αναφέροντας ότι η Ελλάδα επιθυμεί διεύρυνση της οικονομικής συνεργασίας με τη Γερμανία και εμμένει στην πολιτική της ουδετερότητας¹². Η γερμανική πλευρά ωστόσο δεν πείστηκε. Η έντονη αντίδραση του Βερολίνου εκφράστηκε με το βύθισμα ελληνικών εμπορικών πλοίων στον Ατλαντικό από γερμανικά υποβρύχια από τα τέλη του 1939 μέχρι το καλοκαίρι του 1940¹³.

Από το Μάιο του 1940, με την κατάρρευση της Γαλλίας και την κήρυξη του πολέμου της Ιταλίας κατά της Αγγλίας και Γαλλίας στις 10 Ιουνίου 1940, η ελληνική κυβέρνηση αντιμετώπιζε σοβαρά το ενδεχόμενο ιταλικής επίθεσης. Με επανειλημμένα διαβήματα προς το Βερολίνο η κυβέρνηση Μεταξά ζήτησε από τη Γερμανία να ασκήσει την επιρροή της στην Ιταλία, ώστε να αποτραπούν πολεμικές επιχειρήσεις της τελευταίας στα Βαλκάνια. Η πολιτική του Βερολίνου κινούνταν προς δύο κατευθύνσεις. Φανερά το Βερολίνο δε συμεριζόταν τους φόβους της Ελλάδας και τονιζόταν προς την ελληνική πλευρά ότι δεν επιθυμεί η Ιταλία πόλεμο στη Βαλκανική, αλλά η Αγγλία που παραβιάζει την ουδερότητα της Ελλάδας. Με την ευκαιρία αυτή, το Βερολίνο εξέφραζε τη δυσαρέσειά του για την εξαγωγή προς την Αγγλία ελληνικών αγροτικών προϊόντων και πρώτων υλών που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από την Αγγλία για πολεμικούς σκοπούς¹⁴. Στην ουσία όμως η Γερμανία παρακολούθουσε τις κινήσεις της Ιταλίας και είχε πληροφορίες για σχεδιαζόμενη ιταλική επίθεση εναντίον της Ελλάδας στις αρχές Σεπτεμβρίου 1940.

10. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Τηλεγράφημα, Αρ. 341, Weizäcker προς Erbach, Βερολίνο 28.10.1939.

11. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Τηλεγράφημα, Αρ. 247, Erbach προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 1.11.1939.

12. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Σημείωμα του Weizäcker για τη συνομιλία του με τον Ραγκαβή, Βερολίνο 14.2.1940.

13. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, βλ. τις διπλωματικές διακοινώσεις της Ελληνικής Πρεσβείας του Βερολίνου της 22.2.1939, Αρ. 905 και της 18ης Ιουνίου 1940, Αρ. 2723/11, προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

14. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Τηλεγράφημα, Αρ. 375, Clodius προς Erbach, Βερολίνο 10.8.1940.

Οι ιταλικές προκλήσεις κατά της Ελλάδας το καλοκαίρι του 1940 (αποπομπή του Έλληνα προξένου από την Τεργέστη για αντυταλικές δηλώσεις, ιταλικές κατηγορίες για δήθεν παραβίαση του ελληνικού εναέριου χώρου από αγγλικά αεροπλάνα και του ελληνικού νησιωτικού χώρου από αγγλικά πλοία και υποβρύχια, που με ορμητήριο τα ελληνικά νησιά βύθιζαν ιταλικά πλοία, ανακίνηση ζητήματος καταπίεσης των Τσάμηδων στην Ήπειρο με αφορμή τη δολοφονία του Αλβανού ληστή Daut Hoxha, τον οποίο η Ιταλία αναγόρευσε σε εθνικό ήρωα, αγωνισθέντα για την «απελευθέρωση της Τσαμουριάς», και το βύθισμα της «Έλλης») αποτελούσαν σαφείς ενδείξεις των ιταλικών προθέσεων. Η επίθεση κατά της Ελλάδας ήταν μέρος της σχεδιαζόμενης εκστρατείας του Graziani κατά της Αιγύπτου και αποσκοπούσε στην κατάληψη στρατηγικών θέσεων στη Νότια Πελοπόννησο και στην Κρήτη¹⁵. Ο Ribbentrop τον Αύγουστο του 1940 προέβη σε έντονα διαβήματα προς τη Ρώμη για την αποτροπή της ιταλικής επίθεσης κατά της Ελλάδας θεωρώντας ότι την περίοδο αυτή προτεραιότητα είχε η συντριβή της Αγγλίας στη Βόρεια Αφρική¹⁶. Η γερμανική παρέμβαση επέφερε προσωρινά τη ματαίωση των ιταλικών σχεδίων κατά της Ελλάδας. Η Γερμανία ωστόσο απέφυγε να ενημερώσει την ελληνική κυβέρνηση τόσο για τα ιταλικά σχέδια όσο και για τα διαβήματά της στη Ρώμη. Στις 20 Αυγούστου 1940 ο Έλληνας πρεσβευτής στο Βερολίνο Ρίζος Ραγκαβής, με εντολή του Μεταξά, επέστησε την προσοχή του Woermann, διευθυντή των πολιτικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, στη συγκέντρωση ισχυρών ιταλικών στρατιωτικών δυνάμεων στα ελληνο-αλβανικά σύνορα και προσπάθησε να εκμαιεύσει από τη Γερμανία τις προθέσεις της Ιταλίας. Αν και ο Woermann εξέφρασε την άποψη ότι η Ιταλία δεν προτίθεται να επιτεθεί κατά της Ελλάδας, ο Ραγκαβής ζήτησε συνάντηση με τον Ribbentrop¹⁷. Ο Ribbentrop, μόλις ενημερώθηκε για την επιθυμία του Έλληνα πρεσβευτή, συνέστησε στον Woermann να αποφεύγει να παίρνει σαφή θέση στο ζήτημα των ελληνο-ιταλικών σχέσεων¹⁸. Στις 24 Αυγούστου ο Ραγκαβής επισκέφθηκε πάλι τον Woermann αναφέροντας ότι η συγκέντρωση ιταλικών στρατευμάτων στα ελληνο-αλβανικά σύνορα είχε προσλάβει τόσο ανυψηχτικές διαστάσεις, ώστε η κυβέρνηση Μεταξά ήταν έτοιμη να κηρύξει ε-

15. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Τηλεγράφημα, Αρ. 389, Erbach προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 18.8.1940.

16. Βλ. N. Smirnova, «Grecija v ital'janskih planah razvjazyvanija vojny na balkanah (aprél 1939-oktjabr 1940)», στο συλλογικό έργο *Politika na Velikite Sili na Balkanite v Navečerieto na Vtorata Svetovna Vojna*, Izdatelstvo na Bálgarskata Akademija na Naukite, Σόφια 1971, σ. 214-215.

17. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Woermann προς Ribbentrop, Βερολίνο 20.8.1940.

18. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Τηλεγράφημα, Αρ. 400, Woermann προς Erbach, Βερολίνο 22.8.1940.

πιστράτευση, και ζήτησε συνάντηση με τον Ribbentrop¹⁹. Ο υπουργός Εξωτερικών του Τρίτου Ράιχ, γνωρίζοντας ότι η Ιταλία δεν πρόκειται να επιτεθεί, συναντήθηκε στις 26 Αυγούστου στο Fuschl με τον Ραγκαβή. Κατά τη συνάντηση αυτή ο Ribbentrop δεν έκανε καμιά σαφή αναφορά ούτε στα ιταλικά σχέδια ούτε στα γερμανικά διαβήματα και αρκέστηκε απλά στο να επικρίνει την Ελλάδα για την εγκατάλειψη της πολιτικής της ουδετερότητας και για τον φιλοαγγλικό της προσανατολισμό, τονίζοντας την ανάγκη εξομάλυνσης των ελληνο-ιταλικών διαφορών, καθόσον η Μεσόγειος ήταν περιοχή των ιταλικών συμφερόντων που έμμεσα αφορούσε τη Γερμανία²⁰. Είναι σαφές ότι η γερμανική πλευρά προσπάθησε να επιρρίψει την ευθύνη για την κρίση των ελληνο-ιταλικών σχέσεων κυρίως στην Αγγλία, αφήνοντας να εννοηθεί ότι το συμφέρον της Ελλάδας έγκειται στην προσχώρησή της στις φασιστικές Δυνάμεις ή σε μια φιλική στάση απέναντί τους.

Αν και η Γερμανία τον Αύγουστο του 1940 απέτρεψε μια ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας, δεν έπραξε όμως το ίδιο τον Οκτώβριο. Μετά την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στη Ρουμανία, στις 12 Οκτωβρίου 1940, η Ιταλία άρχισε την προετοιμασία της επίθεσης κατά της Ελλάδας, στα πλαίσια των νέων επιχειρήσεων του Graziani στην Αίγυπτο, χωρίς όμως να ενημερώσει επίσημα τη γερμανική πλευρά. Τα ιταλικά όμως σχέδια έγιναν γνωστά στο γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών από τη γερμανική Πρεσβεία της Ρώμης και με εντολή του Ribbentrop ο Ritter συντάξε το κείμενο μιας σχετικής φιλικής επερώτησης προς τη Ρώμη²¹. Όταν στις 19 Οκτωβρίου 1940 ο Γερμανός πρεσβευτής στη Ρώμη Mackensen ανέφερε στο Βερολίνο ότι κατά τη συνάντησή του με τον Ciano ο τελευταίος έμμεσα επιβεβαίωσε τη σχεδιαζόμενη επίθεση κατά της Ελλάδας, τονίζοντας ότι ο Hitler είχε αφήσει στην Ιταλία πλήρη ελευθερία κινήσεως σε σχέση με την Ελλάδα²², ο Ribbentrop παρέπεμψε το θέμα στον Hitler. Ο Hitler, αφού διάβασε το τηλεγράφημα του Mackensen, διέταξε να μην υποβληθεί καμιά επερώτηση στη Ρώμη²³. Αναμφι-

19. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Woermann προς το Γραφείο του υπουργού Εξωτερικών, Βερολίνο 24.8.1940.

20. Βλ. Er. Schramm-von Thadden, *Griechenland und die Grossmächte im Zweiten Weltkrieg*, Wiesbaden 1955, σ. 76-77.

21. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Σημείωμα του Ritter «Vorgänge vor Beginn der italienischen Aktion in Griechenland», Βερολίνο 7.11.1940.

22. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Τηλεγράφημα, Αρ. 1884, Mackensen προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ρώμη 19.9.1940: «...Auf meine Frage, ob Italien unter diesen Umständen schon demnächst eine Reaktion ins Auge fasse, zuckte er (Ciano) mit den Achseln und bemerkte, Italien hätte gegenüber Griechenland volle Bewegungsfreiheit, wie sie ja auch der Führer dem Duce zugestanden habe...».

23. PA AA, B/StS, Griechenland, Bd. 1, Σημείωμα του Ritter «Vorgänge vor Beginn der italienischen Aktion in Griechenland», Βερολίνο 7.11.1940: «...Herr von Steengracht rief mich kurze

σβήτητα η Γερμανία δεν ενέκρινε γενικά την ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας και δεν επιθυμούσε ένα νέο μέτωπο στα Βαλκάνια. Κατά τη γερμανική άποψη προτεραιότητα είχε ο πόλεμος στη Βόρεια Αφρική και η κατάληψη της Ελλάδας θα ήταν μια εύκολη υπόθεση, αν καταλαμβανόταν πρώτα η Κρήτη. Η ανάγκη όμως διατήρησης λεπτών ισορροπιών στις γερμανο-ιταλικές σχέσεις εξανάγκασε τον Hitler να μην αντιδράσει στα ιταλικά σχέδια κατά της Ελλάδας. Η Ιταλία ένωθε παραγκωνισμένη από τη Γερμανία. Δεν είχε αποκτήσει σημαντικά εδαφικά οφέλη από τη Γαλλία μετά την κατάρρευσή της και ο Hitler δεν είχε εγκρίνει την είσοδο ιταλικού στρατού στη Ρουμανία, πράγμα που επιθυμούσε ο Mussolini. Η Γερμανία επίσης θεωρώντας το βαλκανικό χώρο ως σφαίρα δικής της οικονομικής επιρροής αντιδρούσε αρνητικά στην οικονομική διείσδυση της Ιταλίας στα Βαλκάνια. Οι παράγοντες αυτοί έπαιξαν σίγουρα αποφασιστικό ρόλο στην απόφαση του Hitler να μην αντιταχθεί στα ιταλικά σχέδια και να μη θίξει ακόμη μία φορά το γόητρο και τα συμφέροντα της Ιταλίας. Η οικονομικός πόλεμος που η Αγγλία διά μέσου της Ελλάδας διεξήγαγε κατά της Γερμανίας καθιστούσε την τελευταία λιγότερο αποφασιστική να αντιταχθεί στα ιταλικά σχέδια. Όπως προκύπτει από τα γερμανικά αρχεία, το Βερολίνο υπολόγιζε ότι η νίκη της Ιταλίας θα ήταν υπόθεση μερικών ημερών και η ιταλική επίθεση δεν θα περιέπλεκε την κατάσταση στα Βαλκάνια.

Η έμβαση όμως της ιταλικής επίθεσης κατά της Ελλάδας, η απώθηση του ιταλικού στρατού, η προέλαση του ελληνικού στρατού στη Βόρεια Ήπειρο, η εγκατάσταση χερσαίων αγγλικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Κρήτη και περιορισμένης αεροπορικής και ναυτικής δύναμης στην υπόλοιπη Ελλάδα προκάλεσαν έντονη ανησυχία στο Βερολίνο. Η Γερμανία διακατεχόταν από το φόβο, μήπως η Αγγλία πλήξει από τα ελληνικά νησιά τις σημαντικές για την οικονομία του Τρίτου Ράιχ ρουμανικές πετρελαιοπηγές και συμπήξει με την Τουρκία και τη Γιουγκοσλαβία ένα μέτωπο κατά του Άξονα. Από τα μέσα Νοεμβρίου 1940 το Βερολίνο, ταυτόχρονα με την επιχείρηση «*Barbarosa*» κατά της Σοβιετικής Ένωσης, μετά την αποτυχία της επίσκεψης Molotov στο Βερολίνο στις 12 Νοεμβρίου 1940, σχεδίαζε και την επιχείρηση «*Marita*» κατά της Ελλάδας για την «αποκατάσταση της τάξης», δηλαδή για την εκδίωξη των Άγγλων. Ως προϋπόθεση για τη ματαίωση της επιχείρησης «*Marita*» το Βερολίνο έθετε την ειρήνευση Ελλάδας-Ιταλίας, την απομάκρυνση των Άγγλων από την Ελλάδα και την επιστροφή της Ελλάδας στην

Zeit darauf hier aus Berlin an und sagte, er habe wegen der Vorlage des Drahtberichts des Botschafters aus Rom Nr. 1884 an den Führer das weiter veranlaßt. Er werde mich im Laufe des Abends weiter verständigen. Etwa 1 1/2 Stunden später rief mich Herr von Steengracht an und sagte, der Führer habe entschieden, daß keine Anfrage nach Rom gerichtet werden sollte...».

πολιτική της ουδετερότητας²⁴. Στις 13 Δεκεμβρίου 1940 υπογράφηκε από τον Hitler το σχέδιο «*Marita*»²⁵. Η ελληνική πλευρά κατέβαλε πολλές προσπάθειες να πείσει τη Γερμανία ότι η αγγλική παρουσία στην Ελλάδα δεν απειλούσε γερμανικούς στόχους, αλλά έλαβε χώρα λόγω της ιταλικής επίθεσης. Ταυτόχρονα η Ελλάδα ζητούσε από τη Γερμανία να μεσολαβήσει για τη σύναψη μιας ελληνο-ιταλικής ανακωχής και να αναλάβει την προστασία της Ελλάδας από μια μελλοντική ιταλική επίθεση, τονίζοντας ότι σε μια τέτοια περίπτωση η Ελλάδα δεν θα διεκδικούσε τις περιοχές της Αλβανίας στις οποίες είχε προελάσει ο ελληνικός στρατός. Το Βερολίνο όμως δεν ήταν ικανοποιημένο από την ελληνική προσφορά, όσο η Ελλάδα δε φαινόταν αποφασισμένη να εκδιώξει τους Άγγλους, ενώ θεωρούσε ως ελληνική υπόθεση την ειρήνευση της Ελλάδας με την Ιταλία. Από τα γερμανικά αρχεία προκύπτει ότι ο Γερμανός πρεσβευτής στην Αθήνα Ergbach παρακολουθούσε συνεχώς την εξέλιξη στο Αλβανικό Μέτωπο, τις κινήσεις των Άγγλων στην Ελλάδα και οι επισκέψεις του Wavell και του Eden στην Αθήνα ενίσχυναν ακόμη περισσότερο την αποφασιστικότητα των Γερμανών να επιτεθούν κατά της Ελλάδας²⁶. Η έντονη διπλωματική κινητικότητα της Γερμανίας από το Νοέμβριο του 1940 για προσχώρηση της Βουλγαρίας²⁷ (με την προσφορά της εδαφικής διεξόδου στο Αιγαίο) και της Γιουγκοσλαβίας (με την προσφορά της Θεσσαλονίκης) στον Άξονα και η υπογραφή της Βουλγαρο-Τουρκικής Διακήρυξης Φιλίας της 17ης Φεβρουαρίου 1941 δεν άφηναν καμιά αμφιβολία για τις προθέσεις των Γερμανών σχετικά με την Ελλάδα. Η ελληνική εξωτερική πολιτική δεν αποδείχτηκε ευέλικτη την κρίσιμη αυτή περίοδο. Η αγγλική βοήθεια ήταν ελλιπής, ώστε να αναχαιτίσει την επερχόμενη γερμανική επίθεση. Η Αγγλία δεν επιθυμούσε εξασθένιση του Μετώπου στη Βόρεια Αφρική και η

24. E. Schramm-von Thadden, *ό.π.*, σ. 139. Ο Ribbentrop έδωσε οδηγίες στο Γερμανό πρεσβευτή στην Άγκυρα, Franz Papen, σύμφωνα με τις οποίες η γερμανική πλευρά έπρεπε να τονίζει ότι όχι η σύμπτυξη ενός αγγλικού μετώπου στα Βαλκάνια, αλλά απλά η εδραίωση των αγγλικών δυ-νάμεων στην Ελλάδα, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν απειλή για τα γερμανικά συμφέροντα, αρκούσε για τη στρατιωτική επέμβαση της Γερμανίας. Βλ. PA AA, B/StS, R 29611, Griechenland, Bd. 1, Τηλεγράφημα, Αρ. 653, Ribbentrop προς Papen, Βερολίνο 3.12.1940.

25. Βλ. το κείμενο του σχεδίου στη συλλογή εγγράφων *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945*, Serie D: 1937-1945, Band XI.2. DIE KRIEGSJAHRE, vierter Band, zweiter Halbband, 13. November 1940 bis 31. Januar 1941, Βόννη 1964, σ. 724-725.

26. Για την αγγλική πολιτική μετά την ιταλική επίθεση βλ. Ι. Κολιόπουλου, *ό.π.*, σ. 217-314.

27. Ζήτημα βουλγαρικής ουδετερότητας ουσιαστικά δεν υπήρχε από το φθινόπωρο του 1940. Η απόρριψη από τη Βουλγαρία τον Οκτώβριο του 1940 της ιταλικής πρότασης για συμμετοχή στην επίθεση κατά της Ελλάδας οφειλόταν κυρίως στο φόβο τουρκικής επίθεσης. Όταν το Νοέμβριο η Γερμανία άρχισε να σχεδιάζει την επιχείρησή κατά της Ελλάδας, η Βουλγαρία δέχτηκε τη γερμανική πρόταση για εγκατάσταση ενός δικτύου συναγεμιάς αεροπορικών επιδρομών (Luftwamnetz) στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Η υπογραφή της βουλγαρο-τουρκικής διακήρυξης φιλίας της 17ης Φεβρουαρίου 1941 άνοιξε το δρόμο και για την τυπική προσχώρηση της Βουλγαρίας στον Άξονα.

απόφασή της να βοηθήσει την Ελλάδα είχε κυρίως πολιτική σημασία. Η Ελλάδα, άμεσα εξαρτημένη από τον αγγλικό παράγοντα, υπήρξε τελικά το θύμα του αγγλο-ιταλικού ανταγωνισμού στην Ανατολική Μεσόγειο και του αγγλο-γερμανικού οικονομικού ανταγωνισμού. Μια σχετική αποδέσμευση από τον αγγλικό παράγοντα θα είχε ίσως άλλα αποτελέσματα για την Ελλάδα. Μιλώντας στις 4.5.1941 στο *Reichstag* για τη γερμανική επίθεση στην Ελλάδα ο Hitler τόνισε: «Απέναντι στον ηττημένο άτυχο ελληνικό λαό εκφράζουμε την ειλικρινή μας συμπόνοια. Είναι το θύμα του βασιλιά του και μια μικρής τυφλωμένης ηγετικής ομάδας. Αλλά έχει αγωνιστεί τόσο γενναία ώστε ακόμη και οι εχθροί του δεν μπορούν παρά να τον θαυμάζουν».

Ήταν όμως η μεταπολεμική δικαίωση της Ελλάδας ισάξια της προσφοράς της στο Συμμαχικό Αγώνα;